

ИНСОН ВА УНИНГ ФАОЛИЯТИ – ИЖТИМОЙЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ҲАРАКАТЛАНТИРУВЧИ КУЧ СИФАТИДА

Салимов Бахриддин Лутфуллаевич.

Тошкент давлат транспорт университети профессори в.б.

Абдувохидов Фаррухбек Эргашали ўғли.

Тошкент давлат транспорт университети талабаси.

Тўхтабоев Шохзод Хамидулла ўғли.

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

АННОТАЦИЯ

Мақолада ижтимоий муносабатларнинг вужудга келиши инсониятнинг онгли мавжудот сифатида фаолият кўрсата бошлаган пайтига тўғри келганлиги ва онгли мавжудот сифатида инсон бошқа инсонлар билан онгли муносабатларга кирганлиги бу муносабатларнинг ривожлантириши, шу билан бирга одамлар ўртасида онгли, яъни инсоний алоқаларни ўрнатилиши ва шаклланиши билан ижтимоий муносабатлар ҳам вужудга келганлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: инсон, ижтимоий муносабатлар, ҳаёт, ҳаракат, табиат, жамият.

АННОТАЦИЯ

В статье констатируется, что возникновение общественных отношений совпало со временем, когда человечество начало выступать как сознательное существо, и что как сознательное существо человек вступал в осознанные отношения с другими людьми, развитие этих отношений и в то же время время установление и формирование сознательных, то есть человеческих отношений между людьми, создавало и общественные отношения.

Ключевые слова: человек, общественные отношения, жизнь, движение, природа, общество.

ABSTRACT

The article states that the emergence of social relations coincided with the time when humanity began to act as a conscious being, and that as a conscious being, a person entered into conscious relations with other people, the development of these relations, and at the same time, the establishment and formation of conscious, that is, human relations between people, also created social relations. .

Key words: man, social relations, life, movement, nature, society.

КИРИШ

Жонзотларнинг энг буюки деб ҳисобланган «Инсон» деб аталмиш мавжудотнинг ер юзида пайдо бўлганига миллион йиллар бўлган бўлсада унинг ўтмишига оид кўп маълумотлар ҳали ҳамон мавҳумлигича қолмоқда¹. Биздаги асосий маълумотлар инсоннинг ижтимоий муносабатларга киришгандан кейинги даврларга оидир. Бир томондан шундай бўлиши табиий ҳолдир ҳам, чунки инсоният ақлли мавжудот сифатида фаолият кўрсата бошлаган пайтдан бошлаб ўзи ҳақида маълумотлар қолдира бошлаган. Илк меҳнат куролларининг яратилиши, уй рўзғор буюмларини ва кундалик турмушда зарур бўладиган турли хил асбоб анжомларнинг ясалиши шулар жумласидандир. Вақт ўтиши билан алифбо ва ёзувларнинг кашф этилиши эса ўтмиш давр аجدодларимизнинг ижтимоий муносабатларига оид маълумотларни аниқ ва батафсил баён этиб қолдириш имкониятини берди². Энди ижтимоий муносабатлар деган иборанинг мазмунига тўхталиб ўтсак. Савол туғилади, ижтимоий муносабатлар деганда нимани тушунамиз. Мазкур тушунча қачон пайдо бўлган. Ижтимоий муносабатларнинг ҳозирги ва келгусидаги аҳамияти нималардан иборат?

Бизнинг назаримизда ижтимоий муносабатларнинг вужудга келиши инсониятнинг онгли мавжудот сифатида фаолият кўрсата бошлаган пайтига тўғри келади. Онгли мавжудот сифатида инсон бошқа инсонлар билан онгли муносабатларга киришади ва бу муносабатларни ривожлантиради. Шундай экан, одамлар ўртасида онгли, яъни инсоний алоқаларни ўрнатилиши ва шаклланиши билан ижтимоий муносабатлар ҳам вужудга келган десак тўғри бўлади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Инсонларнинг ҳаёт тарзидаги бир қатор ижобий ўзгаришларнинг содир бўлиши, ижтимоий муносабатларнинг вужудга келиши билан пайдо бўлган³. Инсонларнинг маънавий ҳаётида рўй берган ўзгаришлар вақт ўтиши билан уларнинг моддий турмушларида ҳам ўз таъсирини кўрсатган. Ёввойиликда яшаш ўзлари учун номақбул эканлигини тушунган одамлар энди маданий тарзда кун кечириш афзал эканлигини тушуна борганлар. Тизимли асосга эга

¹ Салимов Б. Л., Файзиев С. Ф., Курамбаев Ж. (2022). ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АСАРЛАРИДА ИНСОН ВА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗARO АЛОҚАДОРЛИГИНИНГ ТАҲЛИЛИ. Журнал комплексного образования и исследований , 1 (6), 44–50.

² Салимов Бахриддин Лутфуллаевич (2020). ФИЛОСОФСКАЯ РОЛЬ ДИАЛЕКТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА. Историческая психология и социология истории, 13 (1), 111-119.

³ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

ижтимоий муносабатлар одамларга бу дунёда юксак инсоний фазилатлар билан яшаш кераклигини ўргата бошлаган. Аввалги бемақсад, қоронғу ҳаёт йўлининг ўрнини муайян мақсадга йўналтирилган ёруғ ҳаёт йўли эгаллайди. Одамзот ўзлигини англашга, атрофдаги борлиқнинг сир синоатини билишга интила бошлайди. Тириклик нима? Ҳаётнинг мазмуни қандай? Инсон умрининг мақсад мудаоси қандай, нега инсон ҳаётда билиб – билмай адашишларга дучор бўлади деган саволлар мана бир неча минг йилларки одамзодни қийнаб келмоқда. Жонзотлар орасида энг мукаммали ҳисобланган инсоният вакилларининг бу каби саволларга жавоблари ҳам турли даврларда ҳар хил мазмунда баён этилган бўлсада бу саволларнинг долзарблиги бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Зеро, онгли мавжудот ҳисобланган инсон бу дунёда яшар экан ўз умридан мазмун-моҳият қидиради, ҳаётида юзага келадиган чигал вазиятлардан боши қотади ва уларнинг ечимини топишга уринади. Гоҳида ўз саволларига жавоб топса, гоҳида жавоб тополмай қийналади⁴. Ўзи аслида бу мазмундаги саволларга юз фоизли жавоб топиш мушкул иш.

Зотан, турли даврларда мавжуд бўлган жамиятлардаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маданий-маърифий ҳолатлар ҳар хил бўлгани каби шу кунгача яшаб ўтган ва айни пайтда ҳам умргузаронлик қилиб келаётган инсонларнинг ҳаёт йўллари ҳам ҳеч қачон бир хил бўлмаган ва бўлмайди ҳам⁵. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, демак ҳар бир жамиятнинг, ҳар бир инсоннинг ҳаёт борасидаги қарашлари ва бу борада туғиладиган саволларга жавоблари ҳам турлича бўлиши табиий ҳол. Бироқ, шуни эътироф этиш керакки, баъзи жамиятлардаги вазиятлар ва баъзи инсонларнинг ҳаёт тарзлари қисман бир-бирига ўхшаб кетиши ҳам мумкин. Уларнинг ҳаёт борасидаги хулосалари ҳам ўзаро мос келиб қолади. Ана шунда ўзгаларнинг умр йўлларига қараб ибрат олиш, улар йўл қўйган хато ва камчиликлардан сақланиш имкониятлари пайдо бўлади. Шу ўринда бир нарсани унутмаслик керакки, А... исмли инсон ўрнида мабода Б. исмли инсон бўлиб қолса унинг ҳаёт йўли бошқача бўлиши аниқ.

Бундан яна бир қуйидаги хулоса чиқади: ҳар бир инсоннинг ўзи яшаб ўтган ҳаёт йўли оралиғидаги реал воқеликлар унинг учун мавжудликдир⁶. Масалан 1441 - 1501 йиллар Алишер Навоий учун, 1483 - 1530 йиллар

⁴ Lutfullaevich, Salimov B. "The Manifestation of Dialectical Principles in the Life of the Human and Society." *JournalNX*, vol. 6, no. 05, 2020, pp. 112-117.

⁵ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

⁶ Lutfullaevich, S. B. (2021). The views of philosophical analysis of ancient greek scholars on social relations. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2(07), 94-101.

Захириддин Муҳаммад Бобур учун, 1799 – 1837 йиллар эса А.С. Пушкин учун мавжудлик ҳисобланади. Бундай мисолларни яна кўплаб келтириш мумкин. Гарчанд биз юқорида келтирган саналар биз учун биргина рақамлардан иборат узоқ ўтмиш бўлиб кўринсада, лекин ана шу саналар замирида инсонлар тақдирига оид кўплаб воқеликлар яширинганини унутмаслигимиз даркор. Бу ўринда ўтмишда кечган ҳар қандай воқеликка нисбатан фалсафий муносабатда бўлиш ва бу воқеликларнинг ҳар бири ўз вақтида реал мавжудлик бўлганини эътибордан четда қолдирмаслигимиз зарурдир. Биз қуйида таҳлил этадиган антик давр файласуфларнинг фаолиятлари ҳам бунга яққол мисол бўла олади.

Гераклит ижтимоий муносабатларга оид ўз қарашларини баён этиб қолдирган. Гарчи у (Гераклит) бирон бир файласуфнинг шогирди бўлмасада, лекин уни «табиат ва қатъият тарбиялаган эди»⁷. Гераклитнинг ўзи эса устози мавжудлигини таъкидлайди: «Менинг устозим бу табиатдир»⁸. Бу нимани англатади? Бу шуни англатадики, Гераклитнинг фалсафий қарашлари табиий муҳитдаги табиий қонун – қоидалар асосида шакллантирилган. Ушбу жиҳат Гераклитнинг ижтимоий – сиёсий фикрларида ҳам намоён бўлади⁹.

Ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкинки, ижтимоий муносабатлардаги воқеликлар ҳам худди табиатдаги жараёнлар сингари тўхтовсиз ўзгаришда, ҳаракатда ва ривожланишдадир. Аслини олганда ҳам шундай. Табиатдаги сингари жамиятдаги ҳеч бир нарса – ҳодиса ҳам бир жойда ҳаракатсиз, қотиб қолган эмас. Бу бундан минглаб йиллар олдинги жамиятга ҳам, ҳозирги замонавий жамиятга ҳам бирдек таалуклидир. Буни бугунги давр жамиятшунос олимларининг илмий тадқиқотларининг мазмун – моҳияти яна бир бор тасдиқлайди. Нафақат жамиятшунос олимлар, балки узоқни кўра биладиган давлат раҳбарлари ҳам ижтимоий муносабатлардаги воқеликларнинг ўзгарувчанлигини қайта-қайта таъкидламоқдалар. «Бугун замон ўзгармоқда, унинг талаби, олдимизга қўяётган вазифалари тобора ортиб бормоқда...Вазиятни ўзимиз, ўз ақл – заковатимиз, меҳнатимиз билан ўзгартирмасак, ҳеч ким четдан келиб бу ишни биз учун қилиб бермайди»¹⁰.

Дарҳақиқат, табиатдаги жараёнлар сингари ижтимоий муносабатлардаги воқеликлар ҳам муттасил ўзгарувчан характер касб этади. Тўғри табиатдаги

⁷ Lutfullaevich, S. B. (2021). The views of philosophical analysis of ancient greek scholars on social relations. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(07), 94-101.

⁸ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

⁹ Lutfullaevich, S. B. (2021). The views of philosophical analysis of ancient greek scholars on social relations. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(07), 94-101.

¹⁰ Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - Б. 52-53.

ўзгаришлар, ҳаракатлар билан ижтимоий муносабатлардаги ўзгаришлар ва ҳаракатлар ўртасида жуда катта фарқ бор¹¹. Табиатдаги бу каби жараёнлар кўп ҳолатларда яққол намоён бўлса, ижтимоий муносабатлардаги ўзгаришлар ва ҳаракатлар эса кўпинча дарров ўзини ошкор этавермайди. Уларнинг кўзга ташланиши, сезилиши учун бир оз вақт талаб этилиши мумкин. Кейин бизлар бевосита ижтимоий муносабатларнинг ичида бўлганимиз учун ундаги ўзгариш ва ҳаракатларни тезда пайқай олмаслигимизни ҳам табиий ҳол сифатида баҳолаш мумкин. Аммо, бу бизларнинг билмаслигимиз учун оқлов бўла олмайди. Зеро бизларнинг ижтимоий муносабатлардаги жараёнларнинг мазмун-моҳиятини билмаслигимиз, келгусида ўзимиз учун баъзи нохушликларни, кўнгилсизликларни келтириб чиқариш эҳтимоли кўпроқдир. Агарда биз ижтимоий муносабатларда ҳам «ҳамма нарса – ҳодисаларни доимий ҳаракатдалигини ва усиз ҳеч нима мавжуд бўла олмайди. Бир жойда қотиб, ҳаракатсиз ҳеч нима йўқ, ҳаммаси доимий ҳаракатда ва ўзгаришда»¹² тамойилига доимий равишда амал қилар эканмиз, бу бизнинг жамият учун фақат фойда келтиради. Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича бир қатор қонунлар, қарор ва фармонларни қабул қилиниши ва ҳаётга татбиқ этилганлигини юқоридаги фикрларимизни тасдиғи сифатида келтиришимиз мумкин. Мазкур қонунлар, қарор ва фармонларни нақадар тўғри ва ўз вақтида қабул қилинганлигини, ўтган қисқа фурсатларда юртимизда амалга оширилган кенг кўламли бунёдкорлик ишларини мисол сифатида келтиришимиз мумкин.

«Ҳамма нарса ҳаракатда ва ўзгаришда» деган фалсафий тамойил ижтимоий муносабатларнинг муҳим объектларидан бири саналган коммуникация тизимида жуда ҳам алоқадор тушунчадир. Негаки, кишилиқ жамиятининг тараққиётида азал-азалдан коммуникация масалалари устувор аҳамият касб этиб келмоқда. Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, коммуникация – жамият учун қон томирлари сингари ҳаёт бахш этади. Жамиятдаги барча ижтимоий муносабатларнинг тақдирини коммуникация тизимидан айро ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Ўз навбатида эса ана шу коммуникация тизими доимий равишда такомиллаштирилиб, янгилашиб бориш экан ижтимоий муносабатларнинг ривожига ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Бунинг боиси шундаки замонлар, даврлар ўзгариши билан коммуникация тизими ҳам ўзгариши даркор. Бу ўзгариш замон билан ҳамнафас руҳда кечса яна ҳам мақсадга мувофиқ иш бўларди.

¹¹ Lutfullaevich, S. B. (2021). The views of philosophical analysis of ancient greek scholars on social relations. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(07), 94-101.

¹² Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

ХУЛОСА

Инсон ва унинг фаолияти ижтимоий муносабатларнинг ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади. Ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши ва такомиллашуви инсоният фаолиятига боғлиқдир. Инсонларнинг мақсад-муддаолари, орзу-умидлари, аҳилликдаги ҳаракат ва интилишлари ижтимоий муносабатларнинг тақдирини белгилаб берувчи куч ҳисобланади. Гераклит ибораси билан айтганда «Ҳамфикр бўлинглар, жанжаллардан йироқ бўлинглар. Аксинча, ўқиб-ўрганинглар, адашманглар, адашсанглар қонун қаҳрига дучор бўласизлар. Ўзларингни яхшиликка йўналтиринглар ва эзгулик йўлида мусобақалашинглар»¹³.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - Б. 52-53.
2. Салимов, Б. Л. (2022). Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. *Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент*, 224.
3. Lutfullaevich, S. B. (2021). The views of philosophical analysis of ancient greek scholars on social relations. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2(07), 94-101.
4. Salimov, B. L. (2021). The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(6), 406-410.
5. LUTFULLAEVICH, S. B. (2020). The manifestation of dialectical principles in the life of the human and society. *JournalNX*, 6(05), 112-117.
6. Лутфуллаевич, С. Б. (2020). Философская роль диалектических категорий в жизни человека. *Историческая психология и социология истории*, 13(1), 111-119.
7. Салимов, Б. Л., Файзиев, С. Ф., & Курамбаев, Ж. (2022). ЕВРОПА ОЛИМПЛАРИНИНГ АСАРЛАРИДА ИНСОН ВА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИНИНГ ТАҲЛИЛИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 44-50.

¹³ Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.